

**Міністерство освіти і науки України
Київський національний економічний університет**

Дзюблюк Олександр Валерійович

УДК 336.470

**ОРГАНІЗАЦІЯ ГРОШОВО-КРЕДИТНИХ ВІДНОСИН
В УМОВАХ РИНКОВОГО РЕФОРМУВАННЯ
ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ**

Спеціальність 08.04.01 – Фінанси, грошовий обіг і кредит

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Київ - 2001

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі банківської справи Київського національного економічного університету Міністерства освіти і науки України.

Науковий консультант – Заслужений діяч науки і техніки України, доктор економічних наук, професор **МОРОЗ Анатолій Миколайович**, Київський національний економічний університет, завідуючий кафедрою банківської справи.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор **ВАСИЛИК Остап Дмитрович**, Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, завідуючий кафедрою фінансів, грошового обігу і кредиту;

доктор економічних наук, професор **ПОЛОЗЕНКО Дмитро Васильович**, Науково-дослідний фінансовий інститут при Міністерстві фінансів України, завідуючий відділом фінансових ресурсів держави;

доктор економічних наук, професор **ПЕРЕСАДА Анатолій Анатолійович**, Київський національний економічний університет, завідуючий кафедрою банківських інвестицій.

Провідна установа – Львівський національний університет ім. Івана Франка Міністерства освіти і науки України, кафедра банківського і страхового бізнесу, м. Львів.

Захист відбудеться “ ____ ” _____ 2001 р. о ____ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.006.02 Київського національного економічного університету за адресою: 03680, м. Київ, просп. Перемоги, 54/1, ауд. _____.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Київського національного економічного університету за адресою: 03680, м. Київ, просп. Перемоги, 54/1.

Автореферат розісланий “ ____ ” _____ 2001 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

А.М.ПОДДЕРЬОГІН

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Одним із основних завдань економічної політики держави в умовах перехідного періоду, який супроводжується трансформацією господарської системи на ринкових засадах ведення підприємницької діяльності, є створення сприятливих умов для неперервності відтворювального процесу і розвитку виробництва у всіх секторах економіки країни. Серед найбільш важливих напрямів реалізації цього завдання необхідно виділити заходи, котрі забезпечують ефективне функціонування механізму перерозподілу грошових ресурсів між різними суб'єктами ринку, що є базовою передумовою нормального перебігу виробничого циклу та послідовної зміни капіталом своїх функціональних форм.

Роль даного механізму, що засновується на діяльності банківської системи, визначається особливостями організації нею грошово-кредитних відносин, які складаються внаслідок цілком об'єктивної потреби суб'єктів ринку у залученні в необхідні моменти на кредитній основі грошових коштів для забезпечення неперервності індивідуального кругообороту капіталу. Очевидно, що від того, наскільки ефективно будуть організовані дані відносини банківською системою, залежить також дієвість інших заходів, спрямованих на ринкове реформування економіки, так як можливості ресурсного забезпечення господарської діяльності суб'єктів ринку значною мірою визначаються ефективністю їхніх взаємин із банківськими установами.

Разом з тим, грошово-кредитні відносини самі по собі мають складну структуру й охоплюють не лише мікроекономічний аспект взаємин, котрий визначається рівнем "комерційний банк – клієнт", а й макроекономічні основи організації банківською системою грошово-кредитного посередництва, що визначаються напрямками монетарної політики центрального банку. Крім того, важливе значення має завдання, що стоїть перед самими комерційними банками з підтримання належного рівня своєї ліквідності при здійсненні позичкових операцій, що також безпосередньо відображається на функціонуванні механізму організації грошово-кредитних відносин. Відтак дані відносини потребують комплексного дослідження за кількома рівнями взаємодії їхніх суб'єктів у відтворювальному процесі.

Аналізу основних аспектів організації грошового обігу і кредитування, державного регулювання економіки засобами грошово-кредитної політики, функціонування комерційних банків і їхньої ролі в економічній системі присвячені праці багатьох провідних вітчизняних і зарубіжних економістів. У процесі дослідження було вивчено і узагальнено результати робіт, авторами яких є: українські вчені О.Д.Василик, А.С.Гальчинський, А.М.Герасимович, О.Д.Заруба, Б.С.Івасів, Т.Т.Ковальчук, В.М.Кочетков, В.Д.Лагутін, І.М.Лазепко, В.І.Лисицький, А.М.Мороз, М.І.Мирун, С.В.Мочерний, М.Д.Олексієнко, А.А.Пересада, Д.В.Полозенко, Л.О.Примостка, М.Ф.Пуховкіна, К.Є.Раєвський, М.І.Савлук, Р.І.Тиркало, В.М.Федосов, А.С.Філіпенко, А.А.Чухно, В.В.Шокун, В.А.Ющенко; західні економісти Е. Бредлі, Б. Бухвальд, Б. Гранвілл, Е. Долан, Р.Дорнбуш, Дж.М.Кейнс, Дж.Келлі, К.Кемпбелл, Т.Кох, В.Лексіс, Т.Мейер, Ф.Мішкін, К.Редхед, Е.Рід, П.Роуз, Дж.Сінкі, Р.Тьюлз, М.Фрідмен, У.Харрісон,

С.Хьюс; російські вчені Л.І.Абалкін, Ю.А.Бабічева, М.К.Бункіна, Е.Н.Василишен, Л.А.Дробозіна, В.В.Кісельов, Л.М.Красавіна, О.І.Лаврушин, Ю.С.Масленченков, Р.Г.Ольхова, Г.С.Панова, О.Л.Рогова, О.Ю.Симановський, В.А.Челноков, В.М.Шенаєв, В.М.Усоскін, М.М.Ямпольський та інші.

Проте, незважаючи на використання у багатьох роботах терміну “грошово-кредитні відносини” при висвітленні питань, пов’язаних з організацією кредитного процесу в комерційних банках, спрямованість аналізу при цьому перебуває, як правило, у площині мікроекономіки. Також окремо вивчаються питання реалізації монетарної політики центрального банку на макрорівні та деякі аспекти щодо підтримання фінансової стійкості банківських установ на ринку, тоді як необхідність чіткого формулювання заходів із оптимізації грошово-кредитних відносин потребує комплексного дослідження сукупності тих моментів, котрі визначають можливості банківської системи ефективно організовувати відповідну сферу економічних стосунків. Крім того, на сьогодні відсутнє чітке визначення й самої сутності грошово-кредитних відносин в системі понять економічної науки, що, в свою чергу, не дає можливості формування відповідної методологічної бази для дослідження практичних аспектів організації і вдосконалення відповідних стосунків між економічними агентами в перехідний період.

Умови функціонування економічної системи перехідного періоду визначаються відмінностями як від адміністративно-командного механізму управління господарством в силу усунення монополізованих державою директивно-планових функцій з регулювання суспільного виробництва, так і від розвинутої ринкової організації економічних відносин з огляду на незавершеність процесу відповідних перетворень і формування повноцінних ринкових інститутів. На сьогодні ж основні роботи, що так чи інакше пов’язані з вивченням проблем грошового обігу, кредиту і банків не враховують (або враховують недостатньою мірою) специфічні умови перехідного періоду й засновуються багато в чому на оцінці світового досвіду провадження банківського бізнесу чи реалізації монетарної політики. Попри важливість такої оцінки необхідно у той же час розуміти і певні відмінності у функціонуванні світової ринкової економіки, розвитку якої передували тривалі еволюційні шляхи, та перехідної економіки, обтяженої наслідками функціонування адміністративної системи організації економічних відносин. Крім того, відсутні роботи, в яких би містилося саме комплексне дослідження однієї з найважливіших для економіки перехідного типу сфер цих відносин – грошово-кредитної, з урахуванням різних рівнів взаємодії між суб’єктами ринку з приводу руху грошових потоків на кредитній основі.

За таких обставин теоретичне обґрунтування основних сутнісних моментів грошово-кредитних відносин та вивчення особливостей їх практичної організації в умовах перехідної економіки слід вважати особливо актуальним напрямом дослідження в економічній науці як тієї бази, яка має бути створена для успішної реалізації ринкових перетворень, заснованих на ґрунтовно розроблених напрямках вдосконалення взаємодії між учасниками суспільного відтворення, в тому числі і у грошово-кредитній сфері. Указані аргументи обумовили вибір теми дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи із науковими програмами, планами, темами.

Дослідження виконане відповідно до планів науково-дослідних робіт кафедри банківської справи Київського національного економічного університету і належить до теми: “Банківська система України: її становлення та розвиток у перехідний період до ринкової економіки”, номер державної реєстрації 0196V023340. Роль автора у виконанні цієї теми полягала у здійсненні розробок, пов'язаних з удосконаленням механізму застосування основних інструментів реалізації монетарної політики, а також організації кредитного процесу у комерційних банках.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є розробка теоретичної концепції функціонування та визначення шляхів удосконалення банківського механізму організації грошово-кредитних відносин суспільства як цілісної системи, що охоплює діяльність банківських інститутів на макро- та мікроекономічному рівнях з приводу, відповідно, регулювання господарських процесів у масштабах всієї економіки за допомогою грошово-кредитних методів та сприяння нормальному перебігу індивідуальних кругооборотів капіталів окремих господарюючих суб'єктів, результатом чого є забезпечення неперервності суспільного відтворення загалом. Відповідно до поставленої мети визначено сукупність основних завдань, спрямованих на її досягнення:

- формулювання суті грошово-кредитних відносин як окремої дефініції та дослідження особливостей і ролі цих відносин в економічній системі перехідного періоду;

- оцінка суті і ролі банків у провадженні грошово-кредитного посередництва в економіці як необхідної умови перерозподілу коштів між господарюючими суб'єктами і забезпечення на цій основі неперервності розширеного відтворення;

- визначення банківської системи як основи організації грошово-кредитних відносин суспільства в умовах розвинутої ринкової економіки і в перехідний період та обґрунтування напрямів удосконалення її діяльності з метою поліпшення можливостей реалізації грошово-кредитного посередництва в господарстві;

- визначення особливостей реалізації базових функцій центрального банку в економічній системі перехідного періоду та розробка пропозицій щодо вдосконалення організаційних основ державного регулювання грошово-кредитних відносин;

- комплексний аналіз діючого в Україні механізму грошово-кредитного регулювання перехідної економіки та розробка основних напрямів його оптимізації з урахуванням як світового досвіду формування центральними банками базових принципів монетарної політики, так і вітчизняних особливостей перебігу господарських процесів в умовах кризових явищ в економічній системі країни;

- формулювання пропозицій щодо можливих напрямів удосконалення існуючого механізму регулювання діяльності комерційних банків у сфері

організації грошово-кредитних відносин з метою забезпечення їх стійкого положення на фінансовому ринку, а відтак і можливостей ефективного грошово-кредитного посередництва;

- визначення пріоритетних шляхів оптимізації системи управління ліквідністю і кредитним портфелем комерційних банків, що є необхідною умовою забезпечення надійного і прибуткового господарювання банківських установ як підприємств ринкового типу при здійсненні ними позичкових операцій;

- обґрунтування пропозицій щодо формулювання цілісної концепції кредитної політики комерційного банку як основи організації грошово-кредитних відносин з клієнтами на мікроекономічному рівні;

- визначення основних заходів щодо вдосконалення організації кредитного процесу в комерційних банках в умовах перехідного періоду з огляду на необхідність оптимального управління ризиком, який супроводжує реалізацію позичкових операцій, що є необхідною умовою активізації кредитної діяльності банківських установ, а відтак і стимулювання господарської активності тих підприємств, яких вони обслуговують.

Об'єктом дослідження є специфічна сфера економічних відносин, що виникають між суб'єктами ринку з приводу перерозподілу вартості у грошовій формі на засадах повернення і платності з метою забезпечення неперервності суспільного відтворення. *Предметом дослідження* є діяльність банківської системи, спрямована на управління грошово-кредитними відносинами на макроекономічному рівні – через монетарну політику центрального банку, організацію їх на мікроекономічному рівні – в плані надання кредитних послуг клієнтам, а також регулювання кредитних операцій комерційних банків з огляду на потребу підтримання їх фінансової стійкості на ринку.

Методи дослідження. Основу дисертаційної роботи утворюють загальнонаукові прийоми і методи досліджень: системної оцінки при визначенні основних сутнісних моментів грошових і кредитних відносин та банківської системи; діалектичного підходу при вивченні суті банків загалом і центрального банку зокрема; порівняльного і факторного аналізу при дослідженні ролі грошово-кредитних відносин і особливостей функціонування банківської системи в перехідний період, а також основних теоретичних концепцій грошово-кредитного регулювання; моделювання при визначенні пропозицій з управління ліквідністю і кредитним портфелем, а також оптимізації кредитного процесу.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у послідовному розкритті базових понять і елементів, котрі відображають зміст грошово-кредитних відносин у контексті основних тенденцій і закономірностей розвитку національної економіки в умовах перехідного періоду та відповідних особливостей діяльності банківської системи в рамках трансформації сукупності економічних відносин між господарюючими суб'єктами на ринкових засадах. Основні положення дисертаційної роботи, що визначають її наукову новизну, полягають у наступному:

- запропоновано використання системного підходу до вивчення суті грошових і кредитних відносин як складних багаторівневих утворень,

взаємозв'язок між якими формує об'єкт дисертаційного дослідження. Це дозволило нарівні з відомими раніше поняттями грошей і кредиту сформулювати сутність грошових, кредитних та грошово-кредитних відносин як окремих дефініцій, а також обґрунтувати сукупність факторів, що визначають більшу роль грошово-кредитних відносин у перехідний період порівняно як з адміністративно-командною, так і з розвинутою ринковою системою;

- представлено нове теоретичне обґрунтування суті банків з позицій їхньої ролі в організації грошово-кредитних відносин суспільства. На відміну від існуючих підходів до визначення суті банку як установи, що здійснює певний набір операцій, проте щодо конкретного переліку яких немає єдиної думки, у дисертації пропонується використання діалектичного підходу для аналізу суті банку за кількома етапами: 1) як ключового ринкового інституту, який здійснює базовий набір операцій, що у сукупності притаманні лише для банків; 2) як суб'єкта економічних відносин, зміст діяльності якого знаходить безпосереднє відображення у його основних функціях; 3) як складової національної економіки, що виражає роль банку у забезпеченні неперервності відтворювального процесу через реалізацію грошово-кредитного посередництва;

- з нових позицій визначено суть банківської системи на основі сукупності організаційно-економічних умов, які визначають потребу системного оформлення і впорядкування банківської діяльності – регулювання грошового обігу у зв'язку з наявністю у банків емісійних можливостей, організація платежів у господарстві, контроль і нагляд для стабільного функціонування банків. На відміну від існуючих емпіричних оцінок суті банківської системи як простої сукупності банківських установ, це дозволило вказати, що вона не є механічним повторенням суті банків, які її утворюють, а являє собою якісно новий, вищий рівень економічних відносин;

- дістало подальшого розвитку обґрунтування структурної побудови банківської системи в умовах ринкової економіки. На відміну від існуючих підходів, що визначають дворівневий принцип організації банківської діяльності як “загальноприйнятій”, у дисертації його доцільність визначена передусім з точки зору розмежування функцій з організації грошово-кредитних відносин між центральним банком і комерційними банками: відповідно загальне регулювання на макрорівні через вплив на кредитну активність банківських установ та грошово-кредитні відносин з окремими суб'єктами ринку на мікрорівні;

- визначено суть та основні елементи банківського механізму організації грошово-кредитних відносин як нового, самостійного поняття, що відображає сукупність організаційно-економічних заходів, які формують умови і порядок дій інститутів банківської системи із: 1) управління грошово-кредитними відносинами на макрорівні; 2) регулювання кредитної активності банків на макро- і мікрорівнях; 3) реалізації грошово-кредитних відносин на мікрорівні. При цьому вказано на відмінності даного механізму від існуючих понять господарського механізму, що охоплює більш широкі аспекти організації економічних відносин, та кредитного механізму, що відображає вузькі умови видачі і погашення позик у взаєминах з окремими суб'єктами ринку. Натомість використання поняття банківського механізму організації грошово-кредитних відносин, що охоплює три

складові частини, дозволило отримати комплексну оцінку функціонування банківської системи у даній сфері економічних стосунків на макро- і мікроекономічному рівнях;

- вперше виділено пріоритети серед базових функцій центрального банку на основі аналізу їх генезису в ринкових умовах господарювання. На відміну від існуючих підходів, різноманітність яких зумовлена незбігом поглядів на функції і завдання центрального банку, у дисертації обгрунтовано пріоритетну роль грошово-кредитного регулювання і підпорядковане положення усіх інших функцій (емісійної, “банку банків”, “банкіра уряду”), оскільки завдання з кредитного обслуговування банків і уряду має узгоджуватись з цілями монетарної політики, а не потребами відповідних позичальників. У результаті теоретично обгрунтовано роль центрального банку передусім саме як органу грошово-кредитного регулювання економіки;

- дістала подальшого розвитку методологія оцінки статусу центрального банку, що визначає рівень його незалежності від законодавчої і виконавчої влади. Для такої оцінки сформульовано сукупність критеріїв (процес формування керівництва; особливості взаємодії з урядом; законодавче визначення цілей діяльності; регулювання можливостей фінансування дефіциту державного бюджету), оптимізація яких може сприяти підвищенню ефективності організації грошово-кредитних відносин суспільства на макроекономічному рівні;

- запропоновано нове трактування грошово-кредитного регулювання як управління грошово-кредитними відносинами на макроекономічному рівні і відповідно до цього обгрунтовано необхідність дотримання чіткої стратегії дій центрального банку відповідно до особливостей перебігу перехідного періоду. На відміну від існуючих поглядів на монетарну політику, коли її стратегічними завданнями визначаються або лише дотримання цінової стабільності або сукупність цілей із забезпечення економічного росту і низьких рівнів інфляції та безробіття, у дисертації вказано на необхідність узгодження цілей грошово-кредитного регулювання із завданнями, що постають на різних етапах перехідного періоду. По-перше, це лібералізація економічних відносин, по-друге – формування ринкових інститутів і структурні перетворення, що відображає пріоритети монетарного регулювання: 1) подолання інфляції; 2) стимулювання економічного росту;

- сформульовано нові підходи до вибору орієнтирів грошово-кредитного регулювання в перехідній економіці. На відміну від існуючих способів встановлення цілей монетарної політики – регулювання обсягів грошової маси і рівня процентних ставок, що пов’язано з необхідністю адекватного прогнозування основних макроекономічних параметрів, у дисертації запропоновано використання такого показника як обсяг наданих банківською системою кредитів. На цій основі побудовано “кредитний” передавальний механізм регулятивного впливу на економіку, вихідним елементом якого є використання центральним банком своїх інструментів грошово-кредитного регулювання, що впливає на кредитну політику комерційних банків, а відтак і заборгованість за позиками нефінансового сектора та динаміку ВВП;

- дістала подальшого розвитку методологія дослідження особливостей

реалізації грошово-кредитної політики Національного банку України. Для цього запропоновано використання порівняльного аналізу, при якому практичні заходи регулювання зіставляються з основними положеннями двох ключових теоретичних концепцій монетарної політики – кейнсіанської і монетаристської. На відміну від існуючих тверджень про виключно монетаристську спрямованість політики НБУ, у дисертації обґрунтовано невідповідність заходів монетарного регулювання жодній із зазначених теорій, що пов'язано з неадекватною реакцією економіки на відповідні передавальні імпульси. Вирішення проблеми полягає в активізації структурного реформування економіки, а в рамках банківської системи – удосконаленні механізму застосування основних інструментів грошово-кредитного регулювання (мінімальних обов'язкових резервів, операцій на відкритому ринку, політики облікової ставки);

- запропоновано нове трактування специфіки банківського продукту як результату організації грошово-кредитних відносин на мікроекономічному рівні, виявом чого є, з одного боку, надання клієнтам різного роду послуг шляхом проведення активних, пасивних і комісійно-посередницьких операцій, а з іншого – формування грошової маси, що є результатом тих же операцій. Відповідно до цього розглянуто проблему недостатнього рівня монетизації господарського обороту, вирішення якої має ґрунтуватися не на емісійному збільшенні грошової маси, що пропонується в ряді робіт, а на оптимізації загальноекономічних умов підприємницької діяльності й стимулюванні кредитної активності банків, що створює належні умови для мультиплікативного розширення грошової маси;

- обґрунтовано теоретичні засади розмежування понять платоспроможності і ліквідності комерційного банку, котрі у багатьох працях ототожнюються між собою. Ліквідність відображає рівновагу у балансі між сумами і строками активів і пасивів та є вихідною умовою для забезпечення банківської платоспроможності, яка у більш широкому контексті відображає здатність банку як виконувати платіжні зобов'язання, так і надавати кредити. На цій основі визначено механізм впливу нормативного регулювання діяльності комерційних банків на рівень їх платоспроможності, а відтак і ефективність організації грошово-кредитних відносин;

- розроблено комплексну теоретичну модель управління банківською ліквідністю і кредитним портфелем, що є основою стійкого положення комерційних банків на ринку та ефективної організації грошово-кредитних відносин. На відміну від існуючих теоретичних концепцій регулювання ліквідності (комерційних позик, переміщення, очікуваного доходу, управління пасивами), що не можуть відповідати об'єктивним умовам перехідної економіки, використання запропонованої моделі надає можливість прийняття оптимальних управлінських рішень як щодо формування активів і пасивів банку загалом, так і щодо портфеля його кредитних вкладень зокрема;

- дістала подальшого розвитку методологія формування кредитної політики комерційного банку як необхідної умови оптимальної організації грошово-кредитних відносин на мікрорівні. На відміну від існуючих підходів, що або ототожнюють кредитну політику з грошово-кредитною політикою центрального банку, або акцентують увагу на окремих аспектах кредитних взаємин з

позичальниками, у дисертації кредитну політику розглянуто в якості розробки цілісної концепції організації грошово-кредитних відносин між комерційним банком та його клієнтами. З цією метою обґрунтовано два базові напрями роботи з розробки даної концепції: 1) формування власне змісту кредитної політики, включаючи цілі, завдання, вибір пріоритетів відповідно до факторів впливу на кредитну діяльність, технологію кредитування; 2) визначення конкретних організаційно-управлінських заходів з реалізації політики;

- визначено суть та розроблено сукупність базових положень концепції процентної політики комерційного банку як наукової основи системи заходів із забезпечення належного рівня доходності здійснюваних банківськими установами позичкових операцій. Дані положення охоплюють принципи політики, перелік факторів впливу на механізм ціноутворення за позичковими операціями, форми процентних ставок і порядок їх розрахунку, механізм управління процентним ризиком.

Практичне значення одержаних результатів. Результатом вирішення комплексу поставлених у дисертації завдань є розробка концепції функціонування банківського механізму організації грошово-кредитних відносин, розглянутих як на макро-, так і на мікроекономічному рівнях. Це, в свою чергу, слугує базовим напрямом наукового обґрунтування відповідних аспектів оптимізації грошово-кредитної сфери господарства та адекватного обслуговування нею потреб реального сектора економіки, що, на думку автора, може мати безпосереднє практичне значення для вдосконалення діяльності банківської системи країни на обох її рівнях – центрального банку та комерційних банків.

Пропозиції щодо вдосконалення механізму використання основних інструментів грошово-кредитного регулювання – мінімальних обов'язкових резервів, політики облікової ставки та операцій на відкритому ринку – можуть знайти практичне застосування у реалізації монетарної політики Національного банку України, а обґрунтовані у роботі рекомендації з оптимізації системи нормативів діяльності комерційних банків можуть сприяти підвищенню дієвості регулятивного впливу НБУ на кредитну активність банківських установ. Визначені у дисертації положення з управління кредитним портфелем і ліквідністю комерційних банків, формування процентної і кредитної політики, вдосконалення систем управління кредитним ризиком і розрахунку ефективності позичкових операцій можуть застосовуватись у діяльності банківської системи й мати своїм результатом активізацію кредитного обслуговування нею потреб реального сектора.

Запропоновані у роботі рекомендації щодо вдосконалення ряду аспектів організації грошово-кредитних відносин на мікроекономічному рівні прийняті до впровадження в акціонерному банку “Євроцентр” (акт №02/292 від 11.06.2000 р.), Тернопільській обласній дирекції АКБ “Укрсоцбанк” (довідка №04022/244 від 19.07.2000 р.), Тернопільському Центральному відділенні Промінвестбанку України (довідка №1714 від 26.07.2000 р.). Окремі положення дисертаційного дослідження були використані Комітетом з питань фінансів і банківської діяльності Верховної Ради України при підготовці зауважень і пропозицій до проекту Закону України “Про Національний банк України” (довідка № 06-10/610

від 25.09.2000 р.). Наукові результати дисертації безпосередньо використовуються у навчальному процесі в Тернопільській академії народного господарства при розробці методичного забезпечення й викладанні навчальних дисциплін “Гроші, банки та кредит” і “Банківська справа” (акт №126-06/749 від 4.09.2000 р.).

Апробація результатів дисертації. Основні положення роботи обговорювались на засіданні кафедри банківської справи Київського національного економічного університету. Результати дисертаційного дослідження оприлюднені на вітчизняних і міжнародних науково-практичних конференціях: “Актуальні проблеми розвитку економіки України в перехідний період до ринку” (Тернопіль, 1996 р.); “Економіка перехідного періоду: проблеми і рішення” (Херсон, 1996 р.); “Банківська система України: проблеми становлення та перспективи розвитку” (Тернопіль, 1998 р.); “Наука і освіта - 98” (Дніпропетровськ, 1998 р.); “Проблеми і перспективи розвитку фінансової політики в Україні в умовах ринкової економіки” (Чернівці, 1999 р.); “Проблеми та перспективи розвитку банківської системи України” (Суми, 1999 р.); “Проблеми економічної інтеграції України в Європейський Союз” (Ялта, 2000).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження опубліковано у вигляді одноосібної монографії, підручника (у співавторстві), 22 статей у провідних фахових наукових журналах і збірниках наукових праць, а також тез доповідей у матеріалах вітчизняних і міжнародних науково-практичних конференцій. Загальна кількість публікацій за темою дисертації – 29 найменувань обсягом 79,4 др. арк., з яких особисто здобувачеві належить 54,3 др. арк.

Структура і обсяг дисертації. Дисертація містить вступ, чотири розділи, висновки, список використаних джерел та додатки. Загальний обсяг дисертації 439 стор. Робота налічує 39 таблиць і 33 рисунки. Список використаних джерел складається із 255 найменувань і займає 14 стор. Дисертація містить 21 додаток на 28 стор.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, показано мету і завдання дослідження, відображено наукову новизну, практичне значення та апробацію отриманих результатів.

Розділ 1. “Інституційні основи організації грошово-кредитних відносин у процесі ринкових перетворень в суспільстві” присвячено науковому обґрунтуванню напрямів досягнення основної мети дисертації, що зумовлює необхідність з’ясування теоретичних аспектів суті грошово-кредитних відносин як окремого поняття, а також суті банків і банківської системи, яка утворює відповідний інституційний механізм для організації цих відносин, забезпечуючи неперервність суспільного відтворення. Для реалізації указаних завдань у дисертації запропоновано використання методів системного аналізу та діалектичного підходу до вивчення сутності певних структур і процесів, що мають місце у досліджуваній сфері економічних відносин.

Застосування системного підходу до визначення суті грошово-кредитних відносин ґрунтується на послідовному вивченні змісту грошових і кредитних відносин, “сфера перетину” яких утворює об’єкт дослідження. При цьому для

вивчення суті грошових відносин їх пропонується структурувати за трьома рівнями: 1) суб'єктів і об'єкту; 2) функціонального призначення; 3) особливостей руху грошових потоків.

Перший рівень вказує на охоплення грошовими відносинами різноманітних сфер життя суспільства, визначаючи, що у ролі їхніх суб'єктів виступають по суті всі учасники відтворювального процесу. Об'єктом же, що визначає природу і зміст грошових відносин, є гроші як загальний еквівалент, здатний обмінюватись на будь-які товари чи послуги, відображаючи усі аспекти людських стосунків, пов'язані із вартісним вираженням економічних процесів. Сукупність сфер практичного застосування грошей згідно свого функціонального призначення визначає другий рівень грошових відносин, заснований на емпіричному підході до оцінки суті грошей як матеріальної основи цих відносин – міри вартості, засобів обігу, платежу і нагромадження. В роботі показано, що економіці перехідного періоду порівняно із адміністративно-командною системою притаманне розширення усіх сфер практичного застосування грошей у різних функціональних формах. Для оцінки конкретної ролі цих форм у процесі суспільного відтворення слугує вже третій рівень структури грошових відносин, розподіляючи їх на види залежно від особливостей руху грошових коштів в економіці – грошово-товарні, грошово-фінансові і грошово-кредитні.

Системний підхід до вивчення суті кредитних відносин засновується на структуруванні їх за трьома рівнями, конкретний зміст яких утворюють: по-перше, обставини, які зумовлюють саму необхідність кредиту як економічної категорії, тобто об'єктивні причини її існування, пов'язані з вивільненням ресурсів у одних суб'єктів ринку і потребою в них у інших, а також внутрішні, іманентні властивості кредиту – поверненість і строковість; по-друге, суб'єкти кредитних відносин, тобто кредитор і позичальник, котрі у масштабах всього господарства формують сукупність взаємозв'язків між економічними агентами з приводу поворотного руху вартості, наданої у позику; по-третє, об'єкт, тобто матеріальна субстанція кредитних відносин, що власне і визначає їхню конкретну форму – грошову чи товарну, що, відповідно, поділяє усю сукупність кредитних відносин на дві групи: грошово-кредитні і товарно-кредитні.

Послідовне вивчення основних аспектів грошових і кредитних відносин з позицій багаторівневого підходу, дозволяє чітко визначити їх об'єктивну спільну основу, якою є грошово-кредитні відносини, суть яких доцільно визначати як сукупність взаємозв'язків, які виникають між суб'єктами ринку в процесі перерозподілу вартості у грошовій формі на засадах повернення і платності та результатом реалізації яких є забезпечення неперервності суспільного відтворення.

У дисертації акцентовано увагу на зростанні ролі грошово-кредитних відносин в перехідний період порівняно з адміністративно-командною системою, а також на їх більшій ролі порівняно із розвинутою ринковою економікою, що пов'язано, зокрема, з вищою роллю державного регулювання перехідної економіки, в т. ч. і грошово-кредитними методами, необхідністю стимулювання за допомогою кредитних важелів розширеного відтворення і підвищення інвестиційної активності підприємств для подолання виробничого спаду,

потребою структурних змін у господарстві і пов'язаного з цим спрямуванням ресурсів у найбільш конкурентоспроможні підприємства і галузі.

Зростання значення грошово-кредитних відносин обумовлює потребу їх оптимальної організації, що визначається об'єктивною інтегрованістю грошово-кредитних відносин до складу системи економічних відносин в цілому, а також проблемами економіки перехідного періоду, для якої організовані належним чином грошово-кредитні відносини можуть слугувати підмурівком для ефективного ринкового реформування усього господарства.

Головна роль в організації грошово-кредитних відносин належить банкам, зміст діяльності яких полягає у забезпеченні можливості збігу інтересів кредитора і позичальника й, відповідно, перерозподілу ресурсів у масштабах національної економіки. Банки утворюють інституційну основу організації грошово-кредитних відносин, що визначає необхідність детальнішого вивчення їх суті. У дисертації проаналізовано й систематизовано існуючі в літературі напрями досліджень у цій сфері, кожен з яких не дає повної уяви про зміст банківської діяльності. Тому в роботі запропоновано нову теоретичну модель аналізу, заснованого на діалектичному підході, котрий дозволяє розкрити різні рівні об'єктивної реальності та у процесі вивчення суті банку за кількома етапами зрозуміти його значення як основного носія грошово-кредитних відносин. На першому етапі банк розглядається як інститут ринкової економіки, сутність якого відображає певна сукупність здійснюваних операцій. У процесі другого етапу аналізу підхід до розгляду банку визначається дослідженням його як суб'єкта економічних відносин, зміст діяльності якого характеризують його основні функції в господарстві. Третій етап відображає такий рівень дослідження, на якому вивчення банку здійснюється у взаємозв'язку із середовищем, в якому він функціонує, тобто у рамках більш широкої системи – національної економіки, що створює можливості реальної оцінки ролі банків у відтворювальному процесі. Результати цього дослідження вказують на важливу роль банків в організації кожного ділового циклу, позаяк, діючи в сфері обміну, вони забезпечують зв'язок між виробництвом і розподілом, з одного боку, і споживанням з другого.

Указана діяльність в дисертації визначається як *грошово-кредитне посередництво*, зміст якого полягає у трансформації строків і розмірів грошових ресурсів, а також ризиків за позичковими операціями, що забезпечує збіг інтересів кредитора і позичальника в масштабах усього господарства. З урахуванням же специфіки банківської діяльності ефективно грошово-кредитне посередництво можливе лише у складі єдиної системи, що забезпечує координацію функціонування банків і єдиний механізм контролю і нагляду. У дисертації обґрунтовано сукупність організаційно-економічних умов, які визначають потребу у банківській системі як цілісній структурі, що охоплює усі банки країни: 1) необхідність регулювання грошового обігу у зв'язку з наявністю у банків емісійних можливостей; 2) потреба в організації платежів у господарстві, що пов'язано з опосередкуванням банками обороту переважної частини грошової маси; 3) необхідність підтримання стабільного функціонування банків як гарантії збереження коштів клієнтів і забезпечення нормального процесу кредитування економіки.

В роботі аналізуються зміни основ функціонування банківської системи відповідно до існуючого типу економічних відносин – адміністративно-командного, перехідного і ринкового, для чого визначено ряд класифікаційних ознак, за якими банківську систему України можна віднести до перехідного типу, хоча за багатьма параметрами вона вже наближена до ринкової системи банківських інститутів. Що ж до самої структурної побудови банківської системи за дворівневим принципом, то її зміст обґрунтовується передусім з точки зору розмежування функцій з організації грошово-кредитних відносин між центральним банком (загальна організація, регулювання, встановлення “правил гри” і контроль за їх дотриманням) та комерційними банками (кредитно-розрахункове обслуговування суб’єктів ринку у різних секторах економіки), що в сукупності забезпечує кругообіг грошових потоків всієї національної економіки

У дисертації визначаються базові напрями вдосконалення діяльності банківської системи – як з точки зору структурної організації, так і з точки зору реалізації грошово-кредитних відносин суспільства на макро- і мікрорівнях. У структурному плані важливими є заходи із забезпечення належних організаційних умов для ефективного грошово-кредитного посередництва, що пов’язано із потребами подальшого нарощування капіталізації банків і розвитком інфраструктури банківської системи. Однак основним завданням з оптимізації банківської діяльності у трансформаційний період є розробка шляхів підвищення ефективності організації грошово-кредитних відносин суспільства.

З урахуванням широкого спектру здійснюваних банками операцій дослідження у цій сфері найбільш доцільно обмежити рамками певного механізму. Розуміння його суті засновується на участі всієї банківської системи в організації грошово-кредитних відносин, а відтак мову слід вести саме про банківський механізм, який у дисертації визначено як сукупність організаційно-економічних заходів, що формують умови і порядок дій інститутів банківської системи з регулювання грошово-кредитних відносин на макрорівні та їх реалізації між економічними агентами на мікрорівні. У якості основних складових цього механізму в роботі виділено: 1) загальні основи організації грошово-кредитних відносин на макрорівні через виконання центральним банком своєї базової функції з реалізації грошово-кредитної політики; 2) комплекс заходів із управління банківськими установами на макро- та мікроекономічному рівнях з метою забезпечення стабільності функціонування банківської системи й відповідно ефективної організації нею грошово-кредитних відносин суспільства; 3) організація грошово-кредитних відносин на мікрорівні – через реалізацію комерційними банками своєї посередницької функції з кредитного обслуговування суб’єктів ринку.

Розділ 2. “Макроекономічні аспекти реалізації грошово-кредитної політики в умовах переходу до ринку” містить дослідження особливостей організації грошово-кредитних відносин на макроекономічному рівні, що забезпечується центральним банком як верхньою ланкою банківської системи – через грошово-кредитне регулювання економіки. Роль центрального банку у цьому процесі розглядається через його базові функції, аналіз яких охоплює дві стадії. На

першій здійснюється систематизація функцій центробанку, що визначають його сутність і специфіку (емісійної, “банку банків”, “банкіра уряду”, грошово-кредитного регулювання), а оцінка їх практичної реалізації Національним банком України вказує на те, що його діяльність в основному відповідає класичним ознакам функціонування центрального банку в ринковій економіці.

На другій стадії досліджується генезис базових функцій центробанку з огляду на їхню роль в організації грошово-кредитних відносин. При цьому обґрунтовано зростання ролі функції грошово-кредитного регулювання економіки, що визначається як домінуюча, тоді як усі інші функції займають підпорядковане стосовно неї положення, набуваючи форми “підфункцій”, оскільки операції із кредитного обслуговування держави і банків мають узгоджуватися з цілями монетарної політики, а не потребами відповідної клієнтури. Таким чином теоретично обґрунтовується роль центрального банку передусім саме як органу грошово-кредитного регулювання економіки.

Окрема увага приділена у дисертації статусу центрального банку, що позначається на можливостях ефективної реалізації грошово-кредитної політики. На основі аналізу вітчизняного і зарубіжного досвіду сформульовано сукупність основних факторів, що утворюють необхідні організаційні основи державного регулювання грошово-кредитних відносин: 1) процес формування керівництва центрального банку (строки призначень мають перевищувати мандат дії виконавчої і законодавчої влади); 2) особливості взаємодії центрального банку і уряду (співробітництво і координація дій без втручання урядових структур у механізм грошово-кредитної політики); 3) законодавче визначення цілей діяльності центрального банку (окрім забезпечення цінової стабільності, ще і сприяння економічному росту та високій зайнятості); 4) регулювання законодавством можливостей фінансування дефіциту державного бюджету (пряме законодавче обмеження або лімітування обсягів кредитування уряду).

У роботі розглядаються також основні теоретичні засади провадження регулятивного процесу у грошово-кредитній сфері (кейнсіанський і монетаристський), що слугує підґрунтям для формулювання тих підходів, котрі можуть оптимізувати регулювання центральним банком грошово-кредитних відносин. При цьому зазначається, що жодна з базових концепцій грошово-кредитного регулювання не є повністю адекватною до умов перехідної економіки.

Так, обґрунтована у кейнсіанській теорії політика компенсаційного (дискретного) регулювання, що полягає у швидкому реагуванні на зміну господарської кон'юнктури через зміну експансіоністської політики на рестрикційну і у зворотному напрямі, неспроможна забезпечувати економічний ріст без посилення інфляційних процесів. До того ж у перехідній економіці відсутня повноцінна зміна фаз ділового циклу. Як показують результати аналізу, безпосереднім наслідком реалізації експансіоністських заходів НБУ у 1992-1994 рр. (ріст грошової маси за цей період – у 1340 разів) замість стимулюючого впливу на виробництво стало зростання темпів інфляції (у відповідні роки – 2100%, 10256% і 501%) і падіння реального ВВП (більш як на 40%).

Пропонований же у монетаристській теорії механізм грошово-кредитного регулювання, заснований на підтриманні постійних темпів росту грошової маси,

визначається припущенням про стабільний попит на гроші, тоді як у трансформаційній економіці ця величина зазнає досить суттєвих коливань. Крім того, у перехідний період обсяги державного втручання в економіку є значно вищими, ніж у розвинутій ринковій системі, а дія цінового механізму встановлення рівноваги ще не є досконалою. В Україні грошово-кредитну політику можна назвати монетаристською лише у тій мірі, в якій вона спрямована на досягнення помірних темпів інфляції.

У роботі вказується на необхідність тісного ув'язування вибору пріоритетів грошово-кредитного регулювання з напрямками перетворень у процесі становлення ринкової економіки: 1) лібералізацією, пов'язаною із скороченням державного контролю господарської діяльності; 2) формуванням ринкових інститутів, що передбачає зміну форм власності і умов господарювання; 3) структурним реформуванням економіки. Послідовність вказаних заходів визначає пріоритет тої чи іншої цілі монетарної політики і, відповідно, обов'язковий порядок провадження регулятивних заходів (табл. 1).

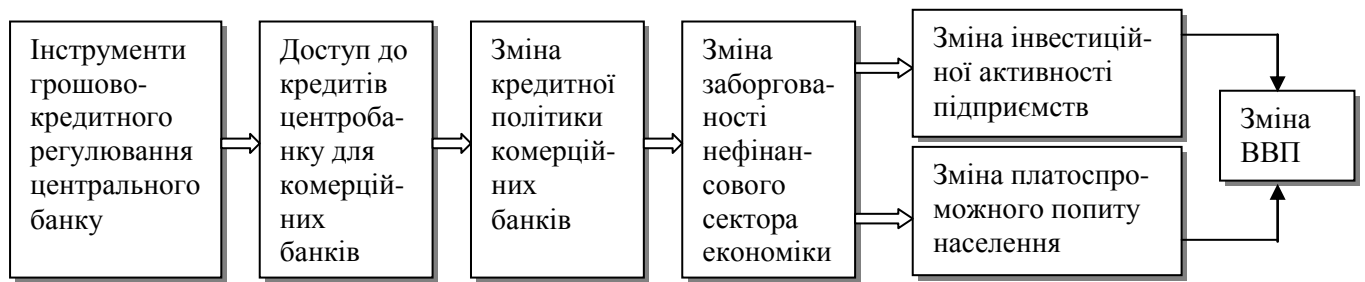
Таблиця 1

Особливості реалізації основних підходів до грошово-кредитного регулювання в умовах перехідного періоду

Етапи перехідного періоду	Стратегічні цілі регулювання	Підходи до організації регулятивного процесу	Тактичні цілі регулювання	Вплив на грошово-кредитні відносини
Перший етап (лібералізація)	Стримування інфляції	Жорсткий, монетаристський	Обмеження приросту грошової маси	Обмеження доступу економічних агентів до кредитних ресурсів
Другий етап (інституційні і структурні зміни)	Стимулювання економічного росту	Гнучкий, кейнсіанський	Підтримання стабільності процентних ставок і стимулювання інвестицій	Розширення кредитних можливостей комерційних банків

У дисертації звертається увага на методологічні проблеми організації грошово-кредитного регулювання, пов'язані з вибором тактичних орієнтирів (підтримання певного рівня грошової маси або процентних ставок), які б оптимально відповідали особливостям перехідної економіки. Це пов'язано із складністю достовірного прогнозування динаміки виробництва, цін, швидкості обігу грошей та інфляційних очікувань. У результаті заходи грошово-кредитного регулювання можуть виявитись неадекватними встановленим пріоритетам. Вирішення цієї проблеми пропонується через використання такого показника як обсяг наданих банківською системою кредитів (загальна заборгованість за банківськими позичками нефінансового сектора економіки). Йдеться про роль позичених коштів як найбільш активної складової платоспроможного попиту. Відповідно до цього будується і “кредитний” передавальний механізм регулятивного впливу на економіку, в основі якого – організація грошово-кредитних відносин на макроекономічному рівні, що охоплюють передусім стосунки “центральний банк – комерційні банки” (рис. 1).

Рис.1. “Кредитний” передавальний механізм впливу монетарного регулювання на макроекономічні параметри

У зв'язку з тим, що дієвість указанного передавального механізму і досягнення стратегічних цілей грошово-кредитного регулювання залежить від ефективності застосування центральним банком основних інструментів монетарної політики (мінімальні обов'язкові резерви, зміна облікової ставки та операції на відкритому ринку), у дисертації значну увагу приділено обґрунтуванню шляхів удосконалення механізму практичного застосування вказаних інструментів.

Мінімальні обов'язкові резерви є засобом регулювання можливостей комерційних банків щодо кредитування економіки, визначаючи безпосередню залежність динаміки грошової маси від змін грошової бази. Підвищення їх ефективності залежить від гнучкості схеми застосування даного інструмента. Для цього у дисертації пропонується запровадження елементів диференціювання резервних вимог за різними критеріями: по-перше, за строками залучення ресурсів (чим вони більші, тим нижчі мають бути норми резервування), що може бути дієвим засобом впливу на динаміку різних агрегатів грошової маси; по-друге, за абсолютними сумами коштів, внесених на банківські депозити (при більших обсягах відносно більші норми резервування), що може сприяти підвищенню ліквідності комерційних банків і створити у них зацікавленість в роботі з дрібними вкладниками; по-третє, залежно від типів кредитних установ, їх розмірів, а також пріоритетів при здійсненні кредитних операцій. У якості інших напрямів удосконалення механізму застосування мінімальних обов'язкових резервів пропонується поліпшення технологічної схеми розрахунку норм резервування: надання дозволу комерційним банкам частину обов'язкових резервів утримувати у готівковій формі в касах; встановлення розрахункового періоду для резервування не менше 15-20 днів; зниження нормативу резервування для вкладів в іноземній валюті.

Операції на відкритому ринку здійснюються через зміну портфеля цінних паперів у центрального банку, а відтак їх ефективна організація потребує належного рівня розвитку ринку державних боргових зобов'язань, котрі є основним об'єктом цих операцій. В Україні динамізм формування ринку ОВДП (на початок 1996 р. обсяг капіталізації 3,5 млрд. грн., на початок 1998 р. – 8,8 млрд. грн.) супроводжувався рядом негативних моментів (нереальність закладених у бюджет параметрів щодо отримуваних надходжень, зростання внутрішнього державного боргу, встановлення надвисокої дохідності за ОВДП,

розміщення значних обсягів облігацій лише на короткі терміни). Результат дії зазначених моментів – реструктуризація заборгованості за облігаційними позиками та підриєв довіри інвесторів до державних боргових зобов'язань.

Указані обставини визначають необхідність виділення у складі заходів із вдосконалення і розвитку операцій на відкритому ринку не лише суто банківських, а й загальноекономічних. До останніх, зокрема, належать: по-перше, раціоналізація фінансової політики і практики запозичень (кожен випуск облігацій має зіставлятись з реальними доходами бюджету, мають бути збільшені строки розміщення облігацій, а номінальні ставки за ними мають бути встановлені на рівні кілька-процентного перевищення темпів інфляції); по-друге, вдосконалення організації вторинного фондового ринку (розвиток інфраструктури – в плані належного інформаційного забезпечення, формування широкої мережі дилерів).

Що стосується банківських аспектів розвитку операцій на відкритому ринку, то пропонувані у дисертації заходи включають: 1) повну переорієнтацію операцій НБУ з первинного на вторинний ринок цінних паперів (або суттєве обмеження таких операцій на первинному ринку) з метою зміни структури кредитної емісії на користь комерційних банків; 2) надання можливості комерційним банкам використовувати боргові зобов'язання уряду для формування певної частини мінімальних обов'язкових резервів; 3) вдосконалення технології купівлі-продажу цінних паперів центральним банком в рамках фіксації курсу або кількості боргових зобов'язань, які він виставляє для продажу або виявляє готовність придбати залежно від спрямованості монетарної політики.

Політика облікової ставки як інструмент грошово-кредитного регулювання розглядається у дисертації не лише як встановлення офіційної процентної ставки центрального банку, а як регулювання ним сукупності умов кредитування комерційних банків. Основний напрям підвищення дієвості даного інструмента – зміна пріоритетів у кредитній політиці центробанку на користь комерційних банків. Потребує вдосконалення і сама методика реалізації даної політики, для чого пропонується: 1) встановлення обов'язкового періодичного коригування ставок рефінансування відповідно до зміни індексів цін; 2) розширення кола цінних паперів, котрі приймаються в забезпечення позик Національного банку за рахунок фондових інструментів найбільш надійних емітентів із стабільним фінансовим станом; 3) диференціювання процентних ставок центрального банку в залежності від якості цінних паперів, що приймаються в забезпечення; 4) застосування практики контингентування, тобто встановлення різних процентних ставок за кредитами для різних груп банків.

Оптимальне поєднання і вдосконалення механізму застосування основних інструментів реалізації монетарної політики визначає можливості ефективного управління грошово-кредитними відносинами на макроекономічному рівні.

Розділ 3. *“Концептуальні засади організації діяльності комерційних банків – головних носіїв грошово-кредитних відносин в суспільстві”* присвячено вивченню особливостей діяльності комерційних банків як основних носіїв і організаторів грошово-кредитних відносин, що визначається складом банківського продукту й специфікою функціонування банку як підприємства

ринкового типу. Продуктом банків є надання різного роду послуг шляхом проведення активних, пасивних і комісійно-посередницьких операцій, а також створення безготівкових платіжних засобів, що є результатом тих же операцій. В роботі підкреслюється важливість організації грошово-кредитних відносин як основної сфери банківської діяльності, що визначається її роллю у формуванні комерційними банками в процесі кредитної емісії грошової маси на основі видачі позик клієнтам і здійснення розрахунків

У дисертації акцентується увага на негативних наслідках низької кредитної активності банківських установ, виявом чого є труднощі перебігу індивідуальних процесів відтворення, а на рівні макроекономічному позначається на формуванні грошової маси. З цієї точки зору автором розглядається проблема монетизації економіки України, що визначається невикористаними можливостями банківської системи збільшувати грошову масу через ефект мультиплікації (табл. 2).

Таблиця 2

**Використання кредитних можливостей комерційних банків України
для мультиплікативного розширення грошової маси ***

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
1. Грошова база, млн. грн.	6	269	1523	3538	4882	7058	8625	11988
2. Грошова маса МЗ, млн. грн.	25	482	3216	6846	9023	12448	15705	22070
3. Норматив обов'язкового резервування коштів комерційних банків у НБУ	0,13	0,25	0,15	0,15	0,15	0,15	0,165	0,17
4. Фактичний грошовий мультиплікатор (р.2 : р.1)	4,17	1,79	2,11	1,93	1,85	1,76	1,82	1,84
5. Нормативний грошовий мультиплікатор (1 / р.3)	7,69	4,00	6,67	6,67	6,67	6,67	6,06	5,88
6. Різниця між нормативним і фактичним мультиплікаторами, разів	1,8	2,2	3,2	3,5	3,6	3,8	3,3	3,2
7. Питома вага кредитних вкладень комерційних банків у ВВП, %	54,0	27,4	12,9	7,5	6,7	7,9	8,5	9,2

* Розраховано за даними "Бюлетеня НБУ". – 2000. – №2. – с.46-50.

В роботі з критичних позицій аналізуються твердження про необхідність суттєвого збільшення маси грошей в економіці як ключового важеля у подоланні виробничого спаду, що ґрунтуються на перенесенні критеріїв забезпеченості грошовою масою економік розвинутих країн в умови функціонування перехідної економіки України, а також твердження про недостатнє забезпечення господарств грошовими коштами лише як наслідок обмежувальної політики центрального банку. У зв'язку з цим у дисертації вказується на необхідність реалізації комплексу заходів макроекономічного характеру (структурна перебудова, зменшення державних витрат, реформування податкової системи), які б дали змогу створити відповідні умови для належної кредитної активності банківської системи, а відтак і забезпечення товарообороту необхідними платіжними засобами.

Критерієм достатності грошей в господарстві має бути економічне зростання, що забезпечується надходженням кредитних ресурсів у реальний

сектор, для чого необхідні оптимізація загальноекономічних умов виробничої діяльності і створення можливостей для мультиплікативного розширення грошової маси на основі активізації кредитних операцій. Реалізація цього завдання в рамках банківської системи значною мірою залежить від удосконалення другої складової банківського механізму організації грошово-кредитних відносин, котра визначає: 1) можливості центрального банку з нормативного регулювання кредитної діяльності банківських установ; 2) підтримання фінансової стійкості комерційного банку через управління його ліквідністю і кредитним портфелем.

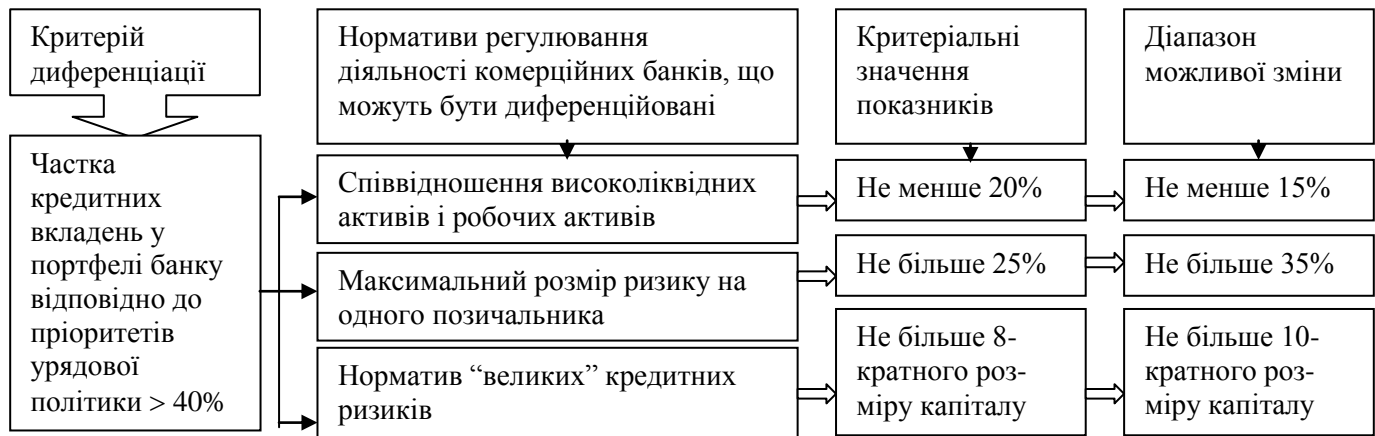
У дисертації в загальній системі економічних нормативів діяльності комерційних банків, встановленій Національним банком України, окремо виділяються норматив платоспроможності, а також групи нормативів ліквідності та ризику, що найбільшою мірою впливають на кредитну активність банківських установ, та пропонуються заходи з удосконалення їх практичного застосування.

Так, при розрахунку нормативу платоспроможності пропонується розглянути можливість більшої диференціації коефіцієнтів ризику, на які зважаються активи банку з огляду на особливі умови перехідної економіки. Це дало б можливість стимулювати комерційні банки до більш оптимального формування власного кредитного портфеля й розширення операцій з найбільш надійними позичальниками. Що стосується нормативів ліквідності, то, виходячи з необхідності дотримання оптимального співвідношення між строками і сумами залучення пасивів і розміщення коштів в активах, їх пропонується доповнити групою оціночних показників, які б відображали співвідношення кредитних вкладень банку та відповідних їм за строками депозитів. При цьому можуть бути розраховані чотири показники за відповідними строками: до 3 місяців, від 3 до 6 місяців, від 6 місяців до 1 року та понад 1 рік.

З метою підвищення стійкості положення комерційних банків на фінансовому ринку й розширення їхніх можливостей з організації грошово-кредитних відносин пропонується внесення змін і до окремих показників групи нормативів ризику. Йдеться про обмеження максимального розміру кредитів, наданих інсайдерам, а також максимальної величини отриманих міжбанківських позик, що вирішує два завдання: 1) стимулювання банків до більшої диверсифікації активів і зниження впливу інсайдерів на кредитну політику; 2) обмеження залежності комерційних банків від ресурсів міжбанківського ринку з притаманною йому нестабільністю кон'юнктури.

У дисертації вказується також на можливість запровадження Національним банком України системи диференційованих нормативів для комерційних банків, кредитна активність яких відповідає загальноекономічним завданням реформування реального сектора господарства згідно урядових програм (рис. 2).

Іншим критерієм для диференціації економічних нормативів може бути величина власного капіталу і статутного фонду, що визначається необхідністю впливу центробанку не лише на кредитну активність комерційних банків, а й на структуру банківської системи загалом.

Рис.2. Схема диференціації окремих економічних нормативів регулювання діяльності комерційних банків

Окрім зовнішнього регулятивного впливу, не менш важливим для ефективної організації грошово-кредитних відносин є внутрішні аспекти реалізації відповідних функцій комерційним банком, що охоплюють систему заходів з управління його платоспроможністю, що у широкому розумінні передбачає здатність банку виконувати зобов'язання за пасивами та задовольняти попит своїх клієнтів у отриманні кредиту. Для реалізації цих завдань у дисертації пропонується базова модель управління ліквідністю і кредитним портфелем банківської установи, що може бути представлена у вигляді певної системи, кожен елемент якої має визначати відповідну спрямованість регулятивних заходів (рис. 3).

Рис. 3. Схема комплексного підходу до управління ліквідністю комерційного банку як основи ефективної реалізації грошово-кредитного посередництва

Оцінка дотримання банком сукупності економічних нормативів має охоплювати крім обов'язкових, встановлених центробанком, ще й додаткові,

встановлені банком для себе самостійно, виходячи із необхідності прийняття адекватних рішень щодо управління активами і пасивами. У складі цих показників у дисертації пропонується, зокрема, використовувати: 1) коефіцієнти ліквідності, що розраховуються як відношення кредитних вкладень і депозитів, згрупованих за відповідними строками; 2) коефіцієнт співвідношення високоліквідних активів і депозитів; 3) коефіцієнт співвідношення ліквідних активів і депозитів; 4) частка кредитів у загальній сумі активів; 5) коефіцієнт покриття, що розраховується як відношення власних коштів банку до величини зобов'язань; 6) коефіцієнт забезпечення позабалансових зобов'язань як відношення величини первинних і вторинних резервів до суми позабалансових зобов'язань, відповідальність за якими може настати у найближчі 6 місяців.

Аналіз даних про рух коштів за позичковими операціями передбачає необхідність розрахунку коефіцієнтів оборотності кредитів і депозитів. Оцінюючи тенденції їхньої зміни за ряд періодів, комерційний банк може визначити власні потенційні можливості виконувати зобов'язання перед вкладниками за рахунок надходження коштів в рахунок погашення заборгованості за наданими кредитами в тому разі, якщо динаміка відповідних показників має стійкий характер.

Розрахунок і регулювання ліквідної позиції засновується на спеціальному групуванні активів і пасивів банківського балансу: А1 – ліквідні активи, що не приносять доходу; А2 – дохідні ліквідні активи; А3 – короткострокові ліквідні активи; А4 – інші активи банку, що приносять дохід; А5 – довгострокові вкладення; А6 – важколіквідні активи; А7 – безнадійні щодо повернення активи; П1 – капітал банку; П2 – кошти до запитання інших банків; П3 – кошти до запитання клієнтів банку; П4 – короткострокові кредити інших банків; П5 – короткострокові депозити клієнтів банку; П6 – строкові залучені ресурси; П7 – цінні папери власного боргу. Дана класифікація дозволяє оцінити ліквідну позицію комерційного банку (ЛП) з точки зору наявності у нього коштів (А1, А2, А3) для виконання поточних платіжних зобов'язань перед клієнтами (П2, П3, П4, П5):

$$ЛП = А1 + А2 + А3 - П2 - П3 - П4 - П5.$$

Позитивне значення показника вказує на достатній рівень ліквідності банку, а негативний – на нестачу грошових коштів для погашення зобов'язань.

Управління банківськими активами відповідно до попиту на ліквідні кошти пропонується здійснювати через управління первинними і вторинними резервами банківської установи, а також використання зовнішніх джерел поповнення ліквідних коштів. При цьому фактори попиту розподіляються таким чином, щоб запиту клієнтів на вилучення коштів з поточних рахунків банк міг задовольняти негайно, для чого він повинен мати у своєму розпорядженні адекватну величину первинних резервів, а очікуваний попит на кредити міг би задовольнятися з мінімальною затримкою – за рахунок вторинних резервів та зовнішніх джерел.

Регулювання грошових потоків у рамках сукупного банківського портфеля пропонується здійснювати через укрупнене групування активів і пасивів з метою збалансованого розміщення ресурсів, тобто спрямування грошових потоків із сум залучених коштів у ті види вкладень, які за строками і дохідністю адекватні сформованій банком ресурсній базі (табл. 3).

Таблиця 3

Укрупнене групування банківського портфеля з метою управління грошовими потоками і підтримання ліквідності балансу

Залучені ресурси	Спрямування потоків
1. Кореспондентські рахунки банків, кошти до запитання клієнтів	1. Готівка в касі, кошти на рахунках в НБУ та в інших банках
2. Депозити та кредити банків, кошти до запитання клієнтів, кредити отримані від НБУ	2. Депозити та кредити надані іншим банкам, цінні папери в портфелі банку на продаж
3. Строкові депозити клієнтів, кредити, отримані від міжнародних фінансових організацій	3. Кредити та фінансовий лізинг, надані клієнтам, цінні папери в портфелі банку на інвестиції
4. Субординувана заборгованість, капітал банку	4. Інвестиції капіталу в асоційовані, дочірні компанії, матеріальні і нематеріальні активи

Процес управління кредитним портфелем комерційного банку у дисертації пропонується реалізовувати як певну систему, що включає ряд послідовних етапів, у числі яких необхідно виділити наступні: 1) збір і аналітичну обробку інформації; 2) вибір критеріїв для диверсифікації позик (строки і розміри позик, галузева і географічна ознаки, а також ознаки поділу за розміром підприємств-позичальників та формою власності); 3) встановлення лімітів кредитування на основі обраних пріоритетів серед критеріїв диверсифікації і моделювання загальної структури портфеля (у вигляді абсолютних граничних величин, нормативних співвідношень, зокрема, стосовно власного капіталу, а також процентного співвідношення обсягу кредитів, наданих різним групам позичальників); 4) контроль якості кредитного портфеля і коригування його структури на основі системи коефіцієнтів, що характеризують ефективність кредитних операцій для банку в плані їх доходності і повернення наданих позичок.

Розділ 4. *“Грошово-кредитні відносини комерційних банків з клієнтами – основа мікроекономічного процесу”* містить всебічний аналіз мікроекономічних аспектів організації грошово-кредитних відносин – між комерційними банками та їхніми клієнтами, що є необхідною умовою нормального перебігу індивідуальних кругооборотів капіталів, а відтак і процесу виробництва і реалізації продукції в масштабах усього господарства.

У дисертації на основі оцінки базових методологічних засад організації банківського кредитування господарюючих суб’єктів в Україні визначаються ключові напрями вдосконалення вихідних умов провадження кредитного процесу – передусім з точки зору необхідності формування кредитної політики як цілісної концепції функціонування комерційного банку у сфері грошово-кредитного посередництва. Крім того, шляхи оптимізації кредитного процесу визначено виходячи із необхідності усунення існуючих недоліків відповідної роботи комерційних банків: 1) недосконалість технологічної схеми організації кредитування і в першу чергу – аналітичної роботи з оцінки кредитоспроможності клієнта, за якої використовувані системи показників недостатньою мірою охоплюють усі різноманітні аспекти діяльності позичальника; 2) відсутність ґрунтовних розрахунків економічної ефективності для банку здійснюваних кредитних операцій, перспектив їх окупності та підтримання належного рівня

рентабельності банківських установ з огляду на особливості виробничо-господарської діяльності того чи іншого позичальника; 3) відсутність у процесі структурування кредиту належно обґрунтованої процентної політики, реалізація якої могла б дозволити оптимальним чином врахувати вплив макро- і мікроекономічних факторів при формуванні ціни на кредитні послуги банку.

Зміст кредитної політики як концепції організації грошово-кредитних відносин на мікроекономічному рівні має охоплювати пріоритетні сфери кредитної діяльності банку і вказівки щодо безпосередньої організації кредитного процесу. Зазначені складові можуть стати розділами конкретного документу, яким затверджується кредитна політика на рівні правління комерційного банку: 1) формування цілей і завдань кредитної політики комерційного банку; 2) визначення основних елементів кредитної політики; 3) розробка стратегічних напрямів діяльності банку з урахуванням екзогенних та ендогенних факторів впливу; 4) визначення технологічних засад проведення позичкових операцій; 5) встановлення критеріїв оптимальності кредитної політики і порядку контролю за їх дотриманням

Фундаментальними цілями кредитної політики комерційного банку є забезпечення умов для задоволення потреб клієнтів в отриманні коштів у тимчасове користування і отримання прибутку при забезпеченні належного рівня ліквідності. Завдання, на вирішення яких спрямовується кредитна політика комерційного банку мають передбачати: 1) чітку послідовність дій працівників банку; 2) прийняття правильних рішень щодо видачі кредитів; 3) поліпшення якості кредитного портфеля; 4) максимальне врахування потреб клієнтів у позичених коштах.

Основні елементи кредитної політики слугують основою для формування методологічних засад її розробки у кожному комерційному банку: 1) розподіл функціональних обов'язків керівництва і персоналу банку; 2) орієнтація кредитної діяльності банку на обслуговування певних сегментів ринку; 3) основні якісні параметри фінансово-господарської діяльності, яким має відповідати позичальник; 4) вихідна документація; 5) визначення послідовності дій у процесі прийняття рішень з видачі кредитів; 6) граничний рівень ризику, прийнятний для банку; 7) напрями організації контролю за кредитною діяльністю в банку.

У дисертації детально розглянуто можливості вибору пріоритетних напрямів розвитку грошово-кредитних відносин на основі оцінки сукупності екзогенних та ендогенних факторів впливу. У системі факторів екзогенного впливу на кредитну діяльність банку окремо виділяються: загальноекономічні умови господарської діяльності; спрямованість грошово-кредитної політики Національного банку України; розвиток окремих галузей економіки; тип підприємницької діяльності; рівень інфляції; загальний розвиток банківської системи, її інфраструктури та рівень конкуренції між банками; законодавство, що регулює підприємницьку діяльність. У складі ендогенних факторів розглянуті: ресурсна база комерційного банку; наявність розгалуженої мережі філій; спеціалізація банку і склад його клієнтів; рівень кваліфікації персоналу.

Технологічні засади організації позичкових операцій мають набувати форми

чітко окреслених процедур, що вимагає максимальної деталізації усіх необхідних етапів провадження кредитного процесу – від оформлення і розгляду заяви клієнта на видачу йому кредиту до погашення позички. Складовою кредитної політики є також критерії її оптимальності, конкретним кількісним вираженням яких можуть слугувати дві запропоновані в розділі 3 дисертації системи показників: з одного боку, це коефіцієнти, що відображають оптимальність сформованого банком кредитного портфеля у плані його доходності та надійності, а з другого – це сукупність коефіцієнтів ліквідності та кредитного ризику.

Важливим напрямом розробки кредитної політики є визначення конкретних організаційно-управлінських заходів з її реалізації, що має сформулювати коло обов'язків відповідальних за цей процес структурних підрозділів банку і його посадових осіб. У якості окремого підрозділу банку з відповідними управлінськими функціями в роботі пропонується комітет з кредитної політики (рис. 4).

Рис. 4. Організаційно-управлінські заходи з реалізації кредитної політики комерційного банку

Наявність у кредитних портфелях комерційних банків значної частки проблемних позик (на 1.01.2000 р. – 30,3%) окрім зовнішніх факторів пов'язана також із недоліками роботи з управління індивідуальним кредитним ризиком. Для вирішення цієї проблеми у дисертації на основі аналізу вітчизняного і зарубіжного досвіду організації аналітичної роботи банків з оцінки кредитоспроможності позичальників пропонується розширення складу показників, що відображають різноманітні аспекти фінансово-господарської

діяльності клієнта. Так, показники фінансової стійкості пропонується доповнити ще коефіцієнтами власності, залучених коштів, мобільності оборотних коштів, оборотного капіталу, що дозволяють оцінити структуру авансованого у виробництво капіталу та роль залучених ресурсів у господарській діяльності підприємства.

Звертається увага на недостатній рівень використання у вітчизняних методиках оцінки кредитоспроможності показників ефективності господарської діяльності позичальника. У зв'язку з цим їх пропонується доповнити трьома групами показників: 1) рентабельності (власного капіталу, залученого капіталу, акціонерного капіталу); 2) оборотності капіталу підприємства (оборотних коштів, основних засобів, матеріальних запасів, дебіторської заборгованості); 3) виробничого потенціалу (коефіцієнти рефінансування і зносу).

У дисертації вказано на необхідність активнішого використання для оцінки кредитоспроможності позичальника аналізу його грошового потоку: через зіставлення загального обсягу виручки від реалізації продукції із розміром наявної кредиторської заборгованості або через коригування чистого прибутку підприємства на різні доходи і витрати, що відображають приплив або відплив коштів за результатами виробничо-збутової, інвестиційної та фінансової діяльності. На основі абсолютної величини грошового потоку пропонується розраховувати деякі відносні показники, які характеризують кредитоспроможність позичальника (співвідношення величини потоку із обсягами загальних і поточних зобов'язань та обсягами процентних платежів).

Значна увага приділена у дисертації обґрунтуванню необхідності окремого аналізу ефективності використання кредитних вкладень банку у складі ресурсів підприємства. Йдеться про запропоновану в роботі систему показників, які відображають окупність здійснених підприємством за рахунок кредиту витрат. Вони визначають зв'язок обсягу кредитних вкладень із змінами обсягів реалізованої продукції і отриманого прибутку, оборотності і рентабельності активів.

Підтримання належного рівня дохідності кредитних операцій залежить від наявності у банку сформованої належним чином процентної політики. Тому в якості важливого напрямку вдосконалення мікрорівневої організації грошово-кредитних відносин у дисертації запропоновано використання концепції процентної політики комерційного банку, основні складові якої включають: 1) принципи, на яких засновується процентна політика (вихідні умови, що визначають загальні цілі і спрямованість даної політики); 2) сукупність факторів впливу, що мають враховуватись при встановленні процентних ставок за позичковими операціями (як макроекономічні параметри, що визначають кон'юнктуру на кредитному ринку, так і мікроекономічні аспекти позичкових операцій, включаючи кількісні і якісні параметри кредиту, що надається); 3) основні форми процентних ставок, що застосовуються банком при кредитуванні, та порядок їх розрахунку (звертається увага на необхідність врахування інфляційного чинника для компенсації зниження вартості реального процента); 4) механізм управління процентним ризиком при здійсненні позичкових операцій – через управління дохідністю активів і пасивів банку (аналіз динаміки процентних

ставок і прогнозування їх зміни на перспективу; управління структурою активів і пасивів банку за сумами і строками; обмеження розриву у строках активів і пасивів).

ВИСНОВКИ

У дисертації наведене теоретичне узагальнення і нове вирішення наукової проблеми, що виявляється у визначенні основних аспектів організації грошово-кредитних відносин в умовах економічної системи перехідного періоду. Це дозволило сформулювати ряд висновків концептуально-теоретичного, методологічного та науково-практичного характеру, що відображає вирішення основних завдань роботи відповідно до поставленої мети дисертації:

1. Грошово-кредитні відносини є важливою складовою системи економічних відносин суспільства, що визначається їх значенням для забезпечення неперервності відтворювального процесу. Дослідження суті цих відносин є необхідною умовою визначення шляхів підвищення ефективності їх організації і має ґрунтуватись на послідовному вивченні основних сутнісних аспектів грошової та тісно пов'язаної з нею кредитної форм економічних стосунків.

2. Роль грошово-кредитних відносин в умовах перехідної економіки є вищою не лише порівняно із адміністративно-командною, але й розвинутою ринковою системою, що визначається особливостями становлення ринкових інститутів та значенням грошово-кредитних важелів для регулювання економічних процесів. Інституційну основу відносин утворюють банки, суть яких необхідно розглядати на основі діалектичного підходу через складний багатоетапний аналіз: як інститутів, що здійснюють певний набір операцій, як суб'єкта економічних відносин, зміст діяльності якого відображають притаманні йому базові функції, та як складової національної економіки, що реалізує грошово-кредитне посередництво для неперервності суспільного відтворення.

3. Основою оптимальної організації грошово-кредитних відносин є діяльність банківської системи, сферу функціонування якої у відповідних стосунках із суб'єктами ринку доцільно розглядати в рамках певного механізму. Банківський механізм організації грошово-кредитних відносин являє собою сукупність організаційно-економічних заходів, що формують умови і порядок дій інститутів банківської системи з управління грошово-кредитними відносинами на макроекономічному рівні, їх реалізації між економічними агентами на мікроекономічному рівні, а також підтримання стабільності банківської системи для ефективної організації грошово-кредитних відносин на макро- і мікрорівнях.

4. Центральному банку належить провідне місце у формуванні вихідних умов організації грошово-кредитних відносин суспільства на макроекономічному рівні. Теоретичне обґрунтування пріоритету функції грошово-кредитного регулювання зумовлює необхідність формулювання сукупності критеріїв, що визначають статус центрального банку та рівень його незалежності як основи для ефективного управління грошово-кредитними відносинами: 1) процес формування керівництва; 2) особливості взаємодії з урядом; 3) законодавче визначення цілей діяльності; 4) регулювання можливостей фінансування дефіциту державного бюджету.

5. Реалізація центральним банком функції грошово-кредитного регулювання має ґрунтуватись на чіткій стратегії дій відповідно до ґрунтовно розробленої концепції монетарної політики, що визначає цілі регулювання та механізм їх реалізації за допомогою “класичного набору” інструментів управління грошово-кредитними відносинами. Основою для вибору орієнтирів грошово-кредитного регулювання в перехідній економіці має стати динаміка загального обсягу кредитних вкладень, що відповідно до обраних стратегічних цілей визначає напрями застосування центральним банком свого базового набору інструментів у рамках “кредитного” передавального механізму, зміст якого визначається грошово-кредитними відносинами на рівні “центральний банк – комерційні банки”.

6. Практичні аспекти реалізації грошово-кредитного регулювання в Україні вказують на те, що ані кейнсіанська, ані монетаристська концепції з їх стратегічними цілями не можуть слугувати адекватною характеристикою конкретного змісту грошово-кредитної політики Національного банку протягом усього періоду ринкового реформування економіки. Недостатня дієвість заходів грошово-кредитної політики у розвитку економічних процесів пов'язана з труднощами структурного реформування господарства, що у своїй основі не готове адекватно реагувати на передавальні імпульси монетарного регулювання. Сама ж грошово-кредитна політика не є засобом створення ринкової економіки, а є засобом її регулювання, ефективність якого, з позицій банківської системи, може бути забезпечена через оптимізацію основних регулятивних інструментів: мінімальних обов'язкових резервів, політики облікової ставки та операцій на відкритому ринку.

7. Комерційні банки є головними носіями грошово-кредитних відносин в економіці. Низька кредитна активність комерційних банків на мікроекономічному рівні знаходить негативне відображення і на макроекономічному рівні, що позначається на формуванні грошової маси як складової банківського продукту. Механічне перенесення критеріїв монетизації економік розвинутих країн в умови перехідного періоду є помилковим. Напрями до вирішення цієї проблеми полягають в оптимізації загальноекономічних умов функціонування виробництва, а відтак і створення можливостей для мультиплікативного розширення банками грошової маси через активізацію кредитних операцій.

8. Перспективи активізації кредитної діяльності комерційних банків і ефективність організації грошово-кредитних відносин значною мірою залежить від внутрішніх можливостей банківської системи щодо оптимального управління портфелем власних активів і підтримання фінансової стійкості. Таке управління найбільш доцільно розглядати у двох аспектах: макрорівневого, що передбачає регулятивні заходи центробанку із встановлення відповідних нормативів для комерційних банків з метою впливу на їх кредитну активність, та мікрорівневого, що полягає у реалізації внутрішньої політики банку з підтримання оптимальної структури кредитного портфеля і ліквідності балансу.

9. Напрямами вдосконалення нормативного регулювання центральним банком кредитної активності комерційних банків є: більша диференціація коефіцієнтів ризику, на які зважаються активи банку при розрахунку нормативу

платоспроможності; доповнення діючої системи нормативів ліквідності групою оціночних показників, які б відображали співвідношення кредитних вкладень банку та відповідних їм за строками депозитів; внесення змін до окремих показників групи нормативів ризику; встановлення індивідуальних нормативів для комерційних банків, кредитна політика яких відповідає загальноекономічним завданням реформування реального сектора.

10. Мікрорівневий аспект управління комерційним банком у процесі організації грошово-кредитних відносин визначається необхідністю забезпечення достатньої доходності активів та підтримання належного рівня ліквідності для виконання зобов'язань за пасивами і кредитними угодами. Для вирішення цих завдань пропонується використовувати базову модель управління ліквідністю, елементи якої охоплюють: 1) комплексну оцінку дотримання банком сукупності обов'язкових і додаткових економічних нормативів та динаміки коштів за позичковими операціями; 2) управління активами і пасивами на основі розрахунку ліквідної позиції, врахування факторів попиту на ліквідні кошти та регулювання грошових потоків; 3) управління кредитним портфелем через диверсифікацію його структури, встановлення лімітів та оцінки якості на основі системи коефіцієнтів.

11. Вдосконалення мікроекономічної складової банківського механізму організації грошово-кредитних відносин визначається потребою формулювання цілісної концепції кредитної політики комерційного банку як основи даних відносин з клієнтами. Роботу із підготовки даної концепції найбільш доцільно організувати за двома ключовими, взаємопов'язаними між собою напрямками: з одного боку, формування власне змісту кредитної політики, а з другого – визначення конкретних організаційно-управлінських заходів з її реалізації.

12. Обґрунтування основних заходів щодо вдосконалення організації кредитного процесу в комерційних банках в умовах перехідного періоду пов'язане з визначенням основних напрямів оптимізації методики оцінки кредитоспроможності позичальника, оцінкою ефективності здійснюваних комерційним банком позичкових операцій за критерієм досягнення підприємством найбільших господарських результатів при найменших обсягах кредитних вкладень, формуванням концепції процентної політики як необхідної умови підтримання адекватного рівня доходності кредитних операцій банку.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографія, підручник:

1. *Дзюблюк О.В.* Організація грошово-кредитних відносин суспільства в умовах ринкового реформування економіки: монографія. – К.: “Поліграфкнига”, 2000. – 34,9 др. арк.
2. Гроші та кредит: підручник / Івасів Б.С., Савлук М.І., Ющенко В.А. та ін.; за ред. Б.С.Івасіва. – К.: КНЕУ, 1999. – 29,7 др. арк. (Особистий внесок: розділ “Кредитна система” – 4,8 др. арк.).

Статті в наукових збірниках і журналах:

3. Дзюблюк О.В. Грошово-кредитні відносини перехідного періоду: макроекономічний аспект // Вісник Тернопільської академії народного господарства. – 1999. – №5. – 0,6 др. арк.
4. Дзюблюк О.В. “Банкір уряду” повинен бути незалежним // Вісник Національного банку України. – 1997. – №2. – 0,7 др. арк.
5. Дзюблюк О.В. Структурні аспекти вдосконалення банківської системи України // Фінанси України. – 1999. – №1. – 0,7 др. арк.
6. Дзюблюк О.В. Монетаристська теорія і реалії грошово-кредитної політики в умовах перехідної економіки // Вісник Національного банку України. – 1999. – №5. – 0,8 др. арк.
7. Дзюблюк О.В. Державне регулювання економіки перехідного періоду і роль грошово-кредитної політики // Збірник наукових праць: Українська економіка: минуле, сучасне, майбутнє: Щорічник. – Тернопіль: “Економічна думка”, 1999. – 0,3 др. арк.
8. Дзюблюк О.В. До питання про суть комерційного банку і специфіку банківського продукту // Вісник Національного банку України. – 1999. – №4. – 0,6 др. арк.
9. Дзюблюк О.В. Особливості застосування мінімальних обов’язкових резервів у процесі реалізації грошової політики // Вісник Національного банку України. – 1998. – №7. – 0,7 др. арк.
10. Дзюблюк О.В. Про деякі напрями вдосконалення депозитних операцій комерційних банків в умовах фінансової стабілізації економіки України // Вісник Тернопільської академії народного господарства. – 1997. – №2. – 0,9 др. арк.
11. Дзюблюк О.В. Проблеми підвищення ефективності кредитних операцій комерційних банків // Вісник Національного банку України. – 1998. – №9. – 0,5 др. арк.
12. Дзюблюк О.В. Управління ліквідністю комерційного банку // Вісник Національного банку України. – 1997. – №9. – 0,8 др. арк.
13. Дзюблюк О.В. Банківський контроль і ефективність кредитних операцій // Формування економічних відносин в умовах ринку: Збірник наукових праць. – Тернопіль: ТАНГ, 1997. – 0,2 др. арк.
14. Дзюблюк О.В. Особливості аналітичної оцінки достатності власного капіталу комерційних банків // Проблеми економіки України: Збірник наукових праць. – Тернопіль: ТАНГ, 1997. – 0,2 др. арк.
15. Дзюблюк О.В. Перспективи вдосконалення кредитних операцій комерційних банків // Фінансові проблеми економіки перехідного типу: Збірник наукових праць. – Тернопіль: ТАНГ, 1997. – 0,3 др. арк.
16. Дзюблюк О.В. Про деякі напрями розвитку ринку банківських послуг в Україні // Фінанси України. – 1997. – №1. – 0,6 др. арк.
17. Туркало Р.І., Дзюблюк О.В. Проблеми антиінфляційного регулювання економіки // Вісник Тернопільської академії народного господарства. – 1996. – №1. – 0,6 др. арк. (Особистий внесок: теорії інфляції і стратегія

антиінфляційної грошово-кредитної політики в перехідний період – 0,4 др. арк.).

18. Дзюблюк О.В. Про зростання ролі грошово-кредитних відносин у відтворювальному процесі в умовах ринкових перетворень в економіці України // Банківська система України: теорія і практика становлення. Збірник наукових праць: В 2 т. Т.1. – Суми: Українська академія банківської справи; ВВП “Мрія-1” ЛТД: Ініціатива, 1999. – 0,5 др. арк.
19. Дзюблюк О.В. Деякі аспекти грошово-кредитного регулювання економіки // Економіка України. – 2000. – № 4. – 0,7 др. арк.
20. Дзюблюк О.В. Вплив рівня монетизації економіки України на кредитну діяльність комерційних банків в умовах перехідного періоду // Вісник Національного банку України. – 2000. – №5. – 1,1 др. арк.
21. Дзюблюк О.В. Регулювання грошово-кредитних відносин на макрорівні: специфіка підходів в умовах перехідного періоду // Вісник Тернопільської академії народного господарства. – 2000. – №9. – 0,4 др. арк.
22. Дзюблюк О.В. Особливості застосування політики облікової ставки як інструмента управління грошово-кредитними відносинами // Банківська справа. – 2000. – №3. – 0,7 др. арк.
23. Дзюблюк О.В. Основні напрями оптимізації регулятивного впливу на кредитну діяльність банківських установ в умовах перехідного періоду // Вісник Національного банку України. – 2000. – №8. – 1,0 др. арк.
24. Дзюблюк О.В. Оцінка ефективності кредитних вкладень комерційних банків // Фінанси України. – 2000. – №9. – 0,4 др. арк.

Матеріали і тези наукових конференцій:

25. Дзюблюк О.В. Проблеми вдосконалення діяльності банківської системи України в умовах ринкової трансформації економіки // Проблеми і перспективи розвитку фінансової політики в Україні в умовах ринкової економіки: Матеріали міжвузівської науково-практичної конференції. – Чернівці: В-во “Ратуша”, 1999. – 0,1 др. арк.
26. Дзюблюк О.В. Проблеми вдосконалення структури кредитної системи України; Особливості розвитку банківської системи України в умовах ринкового реформування економіки // Матеріали Першої міжнародної конференції “Наука і освіта – 98”. – Т.17. – Дніпропетровськ, 1998. – 0,1 др. арк.
27. Дзюблюк О.В. Проблеми функціонування комерційних банків на фінансовому ринку України // Банківська система України: проблеми становлення та перспективи розвитку: Збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції. – Тернопіль: ТАНГ, 1998. – 0,15 др. арк.
28. Дзюблюк О.В. Банківська система і проблеми оптимізації кредитної політики в умовах переходу до ринку // Актуальні проблеми розвитку економіки України в перехідний період до ринку: матеріали міжвузівської науково-практичної конференції. – Тернопіль: ТАНГ, 1996. – 0,25 др. арк.
29. Дзюблюк О.В. Оптимізація грошово-кредитної політики в Україні в світлі

тенденцій європейської валютної інтеграції // Вісник Тернопільської академії народного господарства: Спеціальний випуск за матеріалами п'ятої міжнародної наукової конференції "Проблеми економічної інтеграції України в Європейський Союз". – 2000. – №15-1. – 0,9 др. арк.

Анотація

Дзюблюк О.В. Організація грошово-кредитних відносин в умовах ринкового реформування економіки України. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.04.01 – Фінанси, грошовий обіг і кредит. – Київський національний економічний університет, Київ, 2000.

Дисертацію присвячено дослідженню основних теоретичних аспектів грошово-кредитних відносин в умовах перехідного періоду та ролі банківської системи як головного інституційного механізму, що забезпечує їх практичну організацію. Обґрунтовано нові підходи до побудови передавального механізму грошово-кредитного регулювання перехідної економіки. Визначено шляхи оптимізації застосування інструментів грошово-кредитної політики центрального банку і його нормативного впливу на кредитну активність банківських установ. Запропоновано систему заходів із комплексного управління ліквідністю і кредитним портфелем банків. Розроблено основні складові концепції кредитної політики комерційного банку та напрями удосконалення його позичкових операцій через оптимізацію аналізу кредитоспроможності клієнтів, розрахунок ефективності кредитування та реалізацію процентної політики.

Ключові слова: грошово-кредитні відносини, банківська система, банківський механізм, центральний банк, грошово-кредитне регулювання, комерційний банк, банківський продукт, кредитування, кредитний портфель, кредитна політика.

Аннотация

Дзюблюк А.В. Организация денежно-кредитных отношений в условиях рыночного реформирования экономики Украины. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальности 08.04.01 – Финансы, денежное обращение и кредит. – Киевский национальный экономический университет, Киев, 2000.

Диссертация посвящена исследованию основных теоретических аспектов денежно-кредитных отношений в условиях переходного периода и роли банковской системы как главного институционального механизма, обеспечивающего их практическую организацию. С помощью многоэтапного анализа раскрыта сущность банков, а также изучены закономерности функционирования банковской системы в переходной экономике.

Предложено рассмотрение деятельности банков в области денежно-кредитных отношений в рамках соответствующего механизма. Банковский механизм организации денежно-кредитных отношений определен в диссертации в качестве совокупности организационно-экономических мероприятий,

формирующих условия и порядок действий институтов банковской системы по управлению денежно-кредитными отношениями на макроэкономическом уровне, их реализации между экономическими агентами на микроэкономическом уровне, а также поддержанию стабильности банковской системы как основы эффективной организации денежно-кредитных отношений на макро- и микроуровнях.

На макроуровне обоснованы концептуальные подходы к построению передаточного механизма денежно-кредитного регулирования переходной экономики, содержание которого определяется организацией кредитных отношений “центральный банк – коммерческие банки”, а основой для выбора ориентиров политики должна стать динамика общего объема кредитных вложений в хозяйство. В совокупности функций центрального банка обоснована приоритетная роль монетарного регулирования экономики. Также сформулированы критерии, определяющие статус центробанка и, соответственно, уровень его независимости в качестве необходимого условия эффективного управления денежно-кредитными отношениями: 1) процесс формирования руководства; 2) особенности взаимодействия с правительством; 3) законодательное определение целей деятельности; 4) регулирование возможностей финансирования дефицита государственного бюджета.

Рассмотрены практические аспекты реализации денежно-кредитного регулирования в Украине в сравнении с кейнсианской и монетаристской теоретическими концепциями и их стратегическими целями. Предложена система мер, направленных на повышение эффективности применения «классического набора» инструментов денежно-кредитного регулирования экономики: минимальных обязательных резервов, политики учетной ставки и операций на открытом рынке.

Проанализирована роль коммерческих банков в качестве главных носителей денежно-кредитных отношений, специфика банковского продукта, а также негативное влияние низкой кредитной активности банков на формирование денежной массы и уровень монетизации экономики. В качестве направления решения данной проблемы обозначена необходимость оптимизации общеэкономических условий функционирования производства и создание возможностей для мультипликативного расширения банками денежной массы через активизацию кредитных операций.

Обоснованы направления поддержания стабильности банковской системы на макро- и микроуровнях. На макроуровне определены пути усовершенствования влияния Национального банка Украины на кредитную деятельность банковских учреждений страны с помощью системы экономических нормативов посредством изменения их критериальных значений, а также дифференцированного применения для различных банков согласно ориентирам кредитной политики последних. На микроуровне, соответственно, предложена система мероприятий по управлению ликвидностью и кредитным портфелем коммерческого банка, включающая следующие элементы: 1) комплексную оценку соблюдения банком совокупности обязательных и дополнительных экономических нормативов, а также движения средств по ссудным операциям; 2) управление активами и пассивами на основе расчета ликвидной позиции, учета

факторов спроса на ликвидные средства и регулирования денежных потоков; 3) управление кредитным портфелем через диверсификацию его структуры, установление лимитов и оценки качества на основе системы коэффициентов.

Анализ существующих методологических основ кредитования коммерческими банками предприятий в Украине позволил определить пути усовершенствования микроэкономической составляющей банковского механизма организации денежно-кредитных отношений. В связи с этим разработаны основные элементы концепции кредитной политики коммерческого банка как основы данных отношений с клиентами, определяющей общую стратегию и конкретные организационно-управленческие мероприятия по реализации ссудных операций.

Кроме того, разработаны пути усовершенствования кредитных операций коммерческого банка, направленные на оптимизацию методики оценки кредитоспособности заемщика, применение расчета эффективности осуществляемых банком ссудных операций на основе предложенной системы коэффициентов, а также формирование концепции процентной политики в качестве необходимого условия поддержания адекватного уровня доходности кредитных вложений.

Ключевые слова: денежно-кредитные отношения, банковская система, банковский механизм, центральный банк, денежно-кредитное регулирование, коммерческий банк, банковский продукт, кредитование, кредитный портфель, кредитная политика.

Annotation

Dzyublyuk O.V. Organization of the Monetary-Credit Relations under Conditions of Market Reforming Economy of Ukraine. – Manuscript.

The Dissertation for Doctor's Degree by Speciality 08.04.01 – Finance, Monetary Circulation and Credit. – Kyiv National University of Economics, Kyiv, 2000.

The dissertation is devoted to investigation of the basic theoretic aspects of monetary-credit relations in transition period and role of the banking system as the main institutional mechanism of their practical organization. The new approaches to construct the mechanism of transforming economy's monetary regulation have been based. The thesis determine the ways of optimization of using the instruments of monetary policy of central bank and its normative influence on the other bank's credit activity. There are also proposals in system of the methods of bank's liquidity and credit portfolio management. The main parts of the commercial bank credit policy have been worked out. The ways of improvement of loans operations are suggested through the optimization of analysis of clients' solvency, calculation the effectiveness of crediting and realization of percentage policy.

Key words: monetary-credit relations, banking system, banking mechanism, central bank, monetary regulation, commercial bank, banking product, crediting, credit portfolio, credit policy.